

Vadász István

Kiss Pál Múzeum, Tiszafüred

Együttműködés a közérdekű információs szolgáltatásokban: múzeumi megközelítés*

Világszerte tapasztalható, hogy a kulturális örökség széles körű és mindenki számára hozzáférhető szellemi birtokbavétele egyre nagyobb hangsúlyt kap. Ugyanakkor mind nyilvánvalóbbá válik a hazai muzeális intézmények azon problémája, hogy a múzeumokban az egyedi nyilvántartású műtárgyak közel 13 millió darabjához, illetve a különböző nyilvántartásokba együttesen felvett több mint 63 millió nyilvántartás-egységnyi gyűjteményi anyaghoz viszonyítva a számítógépen nyilvántartott műtárgyak száma és aránya jelentéktelen. Az emléktárgy digitalizálása óriási kihívást jelent a múzeumok számára.

Bevezetés

A kulturális javak védelmével összefüggésben az 1997. évi CXL. törvény a jogszabályban meghatározott célok megvalósításának legfontosabb letéteményeseként határozza meg a muzeális intézményeket. Vagyis a természet és az emberiség keletkezésének és fejlődésének kiemelkedő és jellemző tárgyi, képi és egyéb bizonyítékait, valamint a művészeti alkotásokat befogadó közérdekű gyűjtemények ezek az intézmények, olyan javak otthonai, amelyekhez mindenki számára biztosítani kell a hozzáférést [1].

A törvény megalkotása óta eltelt rövid időszakban még hangsúlyosabb kérdéssé vált a *tárgyi kulturális örökség*, mellyel kapcsolatban érdemes idézni a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának 2001. novemberi közleményét, amely kimondja: „közgyűjteményeinket, múzeumainkat nem halott tárgyak temetőjének, hanem az élő, lélegző, megszóló múlt színes, tanulságokkal teli otthonának, a

(múltbéli) »töredékek« egybegyűjtőjének tekintjük.” A kulturális örökség védelme, megőrzése és fenntartása, valamint a nyilvánosság számára történő széles körű és egyformán hozzáférhető közzététele tehát alapvető emberi joggá deklarálható, ami nagy felelősséget ró a mindenkoritársadalomra.

Mielőtt véleményemet bővebben kifejtsem, hadd emlékeztessenek a muzeális intézmények hazai rendszerének néhány jellegzetességére. Annál is inkább, mivel tapasztalataimat egy kisebb intézmény, egy ún. tájmúzeum, azaz több múzeumi szakágat felölelő gyűjtőkörű regionális múzeum munkatársaként kívánom közzétenni.

A 2000. évi adatok szerint a hazai múzeumok szakmai besorolása tagolt és hierarchizált intézményrendszert eredményez: 139 múzeum, 238 muzeális gyűjtemény és 435 múzeumi bemutatóhely, összesen 812 muzeális intézmény alkotja (1. táblázat – [2]).

1. táblázat

Múzeumok				Muzeális gyűjtemények				Múzeumi bemutatóhelyek		Összesen
Országos múzeum	Szakmúzeum	Megyei múzeum	Tájmúzeum	Helytörténeti gyűjtemény	Szakgyűjtemény	Egyházi gyűjtemény	Magán-gyűjtemény	Múzeumi kiállítóhely	Emlékmúzeum, emlékhely	
14	31	19	75	96	95	29	18	360	75	812

* Elhangzott a Publika Magyar Könyvtári Kör és a Verseghegy Ferenc Megyei Könyvtár Közgyűjtemények közérdekű információs szolgáltatásai c. konferenciáján (Szolnok, 2002. március 7–8.).

Mint láthatjuk, az intézményrendszer további jellegzetessége, hogy igen magas a múzeumi besorolást nélkülöző intézmények aránya (812-ből 673, azaz 83%). A törvény szerinti meghatározásban ugyanis a muzeális gyűjtemények és bemutatóhelyek nem felelnek meg a feladatok ellátásához szükséges szakmai normatíváknak (tárgyi és anyagi feltételek, megfelelő épület, szakirányú felsőfokú végzettségű alkalmazottak).

A fenti szám ugyanakkor azt is jelenti, hogy az egy főre jutó muzeális intézmények európai átlagának kétszerese a Magyarországon működési engedéllyel rendelkező múzeumok egy főre jutó mutatója. Valójában tehát a 139 múzeum képezi az intézményrendszer szakmai gerincét.

A múzeumi informatika aktuális kérdései

A számítógépes nyilvántartás

Általános probléma, hogy a múzeumokban az egyedi nyilvántartású műtárgyak közel 12 738 768 darabjához, illetve a különböző nyilvántartásokba együttesen felvett 63 227 028 nyilvántartásegységnyi gyűjteményi anyaghoz viszonyítva a leírókartonokkal ellátott tárgyak száma kevés (3 926 932 db). Ezen belül még kisebb a számítógépen nyilvántartott műtárgyak száma és aránya (1 442 949 db, azaz az egyedi műtárgyak 12%, illetve az összes nyilvántartási egység 2,3%) [3].

Múzeumi szakmai körökben közismert, hogy a *múzeumi műtárgyak nyilvántartásának jelenleg érvényes szabályozása korszerűsítésre szorul*. Az ezzel kapcsolatos rendeletmódosítási, előkészítési munka több év óta folyamatban van. A tervezet igyekszik tekintetbe venni az *elektronikus adatrögzítés és feldolgozás lehetőségét*, ám ha a számítógépekkel ellátott intézmények számát nézzük, akkor azt kell mondanunk, hogy ez a lehetőség sok helyütt nem áll rendelkezésre [4].

2000 végén a *múzeumok tulajdonában lévő személyi számítógépek száma 1602, a számítógéppel ellátott intézmények száma összesen 202*. Valójában tehát ez jórészt a múzeumi besorolással rendelkező intézmények köre, s a szám intézményenként nem egészen 8 PC-t jelent. Vagyis az országos és a szakmúzeumok esetében 30-40, a megyei múzeumoknál 10-50, a tájmúzeumoknál 1-4 számítógéppel kell számolnunk [5]. Az előrelépést az is hátráltatja, hogy a *jelenleg érvényes jogszabályok kizárólag papír alapú nyilvántartások veze-*

tését teszik lehetővé/kötelezővé (leltárkönyvek, leírókartonok, szekrénykataszterek stb.).

Ugyanakkor több országos vagy megyei múzeumban is használnak olyan számítógépes „programokat”, amelyek a megkövetelt nyilvántartások adatait – esetenként további információkkal kiegészítve – tartalmazzák. Ezen múzeumokban *párhuzamosan is vezetik* a papír alapú nyilvántartásokat.

Változást ígér a 2001 májusában meghirdetett minisztériumi projekt, amely megteremtené a lehetőséget a múzeumok számára kötelező nyilvántartások számítógépes vezetésére.

A mai helyzet egy tájmúzeumban

A hosszú ideje megoldatlan probléma arra ösztönözhet, hogy a jelenleg érvényes jogszabályok szerinti papír alapú nyilvántartásoknak megfelelő *párhuzamos, számítógépes nyilvántartás* (leltárkönyv, leírókarton és mutatókartonok) vezetését kíséreljük meg. Nem nehéz ugyanis belátni, hogy a jelenlegi állapot rendkívül korlátozott hozzáférést tesz lehetővé.

Nem pusztán a *biztonsági másolat elkészítése, hanem a gyors kereshetőség megteremtése, sőt a szakleltárkönyv „állagvédelme”* is a célok között szerepel. Ebben a helyzetben az *Office programcsomag Excel táblázatkezelő alkalmazás adatbázis-kezelő funkciója* is számottevő előrelépést jelent egy kis múzeum esetében, mivel a szűrés lehetővé tesz bizonyos fokú keresést.

Másik eredményünk, hogy *egyszerűbb adatbázis-kezelő program* segítségével a megkövetelt nyilvántartások adatait – bővebb információval kiegészítve – a gyűjteményanyag feldolgozását is elkezdjük. Erre az „Access” adatbázis-kezelő program is alkalmas lehet, hisz célunk az egységes adatbázis létrehozása és a gyors visszakereshetőség. Hátrányait a jelenlegi gépeknél a lassúságban (képeknél), a nem egységes elterjedésben, egységes tárgyszavak hiányában, a hálózati használatra való korlátozott alkalmazhatóságában látjuk, ezért célszerű lenne egy, már valamelyik múzeumnál alkalmazott szoftver beszerzése (pl. a Magyar Bélyegmúzeumban vagy a Magyar Természettudományi Múzeumban használatos adatbázis-kezelő programok megvásárlása a gyártótól).

Sokat segítené a beígért *minisztériumi projekt* elindítása, melynek az alábbi meghirdetett lépései ismertek:

- a nyilvántartási szabályzatról szóló miniszteri rendelet módosítása (lehetővé teszi a hagyományos és számítógépes nyilvántartást);
- szabvány, illetve ajánlás kidolgozása, melyek alapján új rendszerek fejleszthetők, illetve a meglévők alkalmazhatók (a meglévő rendszerek engedélyezése !);
- logikai rendszerterv kidolgozása, illetve a rendeletnek megfelelő rendszer elkészítése („a múzeumok jelentős önállóságot kaphatnak a több helyen előírt kötelező tárgyszólisták felépítése terén”). Ennek során pl. informatikai szakértők bevonásával kellene tisztázni, hogy a nyilvántartási tételek visszakereshetőségét milyen eszközökkel lehet biztosítani, melyek azok a leltárkönyvi mezők, amelyekhez tárgyszólisták készítése javasolt és indokolt [6].

További terveink, felhasználási lehetőségek

Az alábbiakban vázlatosan áttekintem azon törekvéseket, amelyek megvalósítása már folyamatban van a tiszafüredi múzeumban.

a) Múzeumi tárgyi és egyéb gyűjteményi anyag digitalizálása

- Közel 6000 egyedi tárgy digitalizálása befejezéséhez közeledik. A háromdimenziós műtárgyak digitalizálását jelenleg nehezíti, hogy még nem áll rendelkezésünkre professzionális digitális fotókamera (csak kölcsöngéppel dolgozunk).
- A mintegy 12 000 nyilvántartásba vett *diapozitív*, *fotónegatív* feldolgozása befejeződött. Ezt, illetve a fotó- és kéziranyag digitalizálását kis fényerejű és alacsony sugárzású síkszkennelvel végezzük, amely lehetővé teszi a kíméletes, egy menetben végzett beolvasást és feldolgozást. A képfelbontás 150-600 dpi, 32 bites színmélységben valósult meg, a tárolás JPG formátumban történik. Ezek olyan, technikai feltételekből fakadó kompromisszumok, amelyek később hátrányosan érintik a további képfelhasználást.
- Egyedi, dokumentumértékű fotóanyag digitalizálása. A fotók pusztulása, veszélyeztetettsége különösen sürgetővé teszi ezt a munkát, mivel több ezer üvegnegatív vár feldolgozásra. Ennek a munkának azonban még csak a kezdetén tartunk.
- Kézzírt emléktárgy digitális megőrzése. Ez a gyűjteményi anyag a kémiai, fizikai, biológiai hatásokra érzékeny: a raktározási, kezelési körülmények nem biztosítják az állagmegővást, a restaurálási kapacitás elégtelen. Pedig számos egyedi értékű dokumentumról van szó (pl. *Kossuth Lajos* vagy *Görgey Artúr* levelei, az 1848-as

nemzetőrállítás dokumentumai). A legrégebbi anyag feldolgozása megkezdődött. Legfontosabb célunk az egyedi értékű fotókat, kéziratokat érő terhelések csökkentése.

- A közel 6000 kötetnyi könyv és folyóirat-állomány könyvtári adatbázis-kezelő program használatát is indokoltá tenné. Ezt a *Winlsis program* révén kívánjuk megvalósítani.

A múzeumi tárgyi és egyéb gyűjteményi anyag jelenlegi digitalizálása kapcsán nem hallgathatjuk el azon súlyos gondjainkat, amelyek a jelenlegi technikai, anyagi feltételekből következnek.

A legelőnyösebb az lenne, ha a tárolás tömörítetlen TIFF-ben történne, mert ebből a későbbi konvertálásokhoz szükséges Master CD-t jól el lehetne készíteni. Majd arról kisebb méretű, könnyen kezelhető, 200 dpi felbontású képeket kellene konvertálni, sőt ezt tovább kellene redukálni, tömörítettebb JPG-be, hogy az internetes elérhetőség is könnyebb legyen. A hardverkapacitás jó része adott, de a feldolgozás menete jelenleg nincs megoldva: nincs CD-írónk, hiányzik a csak ezzel foglalkozó munkaerő. Így tehát nincs Master CD, nem tömörítetlen TIFF formátumú a feldolgozás, nincs az archivált képeket gondozó adatbázis-kezelő szoftver.

b) Digitális hangarchiválás

Kazettás formában több száz órányi hanganyag van kitéve az öregedésnek, a mágnesszalag sérüléséből fakadó lassú pusztulásnak. Pedig ez olyan egyedi gyűjteményrész (tárgyjel és nyelvjárás, az egyénileg megélt történelem emléktárhelye: „oral history” stb.), amely nagyobb gondoskodást igényelne. Éppen ezért foglalkoztunk meg minimális céljainkat: a mágnesszalagokon lévő hanginformációkat minimális változtatással digitalizálni és *CD-re kell menteni*, egyelőre hangrestaurálás nélkül, jelenlegi állapotukban rögzítve.

c) Virtuális gyűjtemények, tárlatok készítése

A digitalizálás azt is lehetővé teszi, hogy jelenleg magánszemélyek tulajdonában lévő fotók közgyűjteményben elhelyezett másolatával olyan virtuális gyűjteményt hozzunk létre, amely a későbbiekben is jól használható. Ez a munka Tiszafüreden is elkezdődött: úgy vélem, ennek révén (családi, közösségi fotókból, féltve őrzött dokumentumokból) rendkívül értékes gyűjteményrész fog kialakulni. Egy kis múzeumban a digitális feldolgozás révén összeállított virtuális tárlatok, tematikus feldolgozások (CD-készítés) is roppant jól használhatóak a közművelődési munkában.

d) *Kiállítási multimédiás rendszerek*

A 2002. évben egy egri szakképző iskola profiljához igazodva, az ott folyó képzés gyakorlati hátterét adva múzeumunkban a kiállításokhoz kapcsolódó interaktív multimédiás rendszerek (tárgybemutató, játék funkció) kialakítását is tervbe vettük. A hallgatók olyan önálló CD-kiadványok elkészítésére készülnek, amelyek a kiállításokon háttérinformáció-szolgáltató, tárgybemutató funkciót töltenek be.

e) *Egyéni kutatásokhoz adatbázis-kezelő programok*

Bár az Office programcsomag Access adatbázis-kezelő funkciójára támaszkodva is nagyban könnyíthetjük kutatómunkánkat (visszakeresés, szűrés), a könnyen hozzáférhető adatbázis-kezelő programok hasznos segítséget nyújtanának az egyéni kutatómunkához. Sajnos, ezek használata még alig terjedt el a múzeumokban, pedig a további versenyképesség alapfeltételét jelentik (biztató tapasztalataim vannak a Winsis adatbázis-kezelő szoftver egyéni kutatói célú hasznosítását illetően, melynek során 60 000 hazai nonprofit szervezet földrajzi elterjedtségének vizsgálatával foglalkozom).

f) *Az egyéni elektronikus publikálási lehetőségek megteremtése*

A múzeumi digitalizálás fő célja, hogy az elektronikus állomány nagyobb része dedikált munkahelyen legyen elérhető. Ezt egyébként a múzeumpártoló alapítvány már évek óta segíti megfelelő gépek beszerzésével (Pentium III., szkennerek). Ugyanakkor arra is törekszünk, hogy az állomány kisebb része nyilvánosan is elérhető legyen. Nem kis gondot jelent azonban annak eldöntése, hogy mi az, amit úgy hozzunk nyilvánosságra (és olyan formában), hogy ne sérüljenek az intézmény, a kutató vagy adott esetben az adományozó érdekei, jogai.

Összegzés

A tudásalapú társadalom korában tehát a kulturális javak védelmében kitüntetett szerepet játszó muzeális intézményekben az emléktárgy gyűjtése, megóvása mellett a *kulturális örökség széles körű és mindenki számára hozzáférhető szellemi birtokbavétele* is nagy hangsúlyt kapott. Ezt a kihívást azonban még inkább felerősíti az *egész életen át tartó tanulást megfogalmazó*, Európa-, sőt világszerte erősödő törekvés, amely a múzeumokat mint az *iskolán kívüli nonformális és informális tanulás színtereiként* fogja fel. Amint az a MUSAEAM nevű (Museums and Adult Education Are More) nemzetközi projektben is megfogalmazódott: „a múzeum nem csupán műtárgyak megőrzésére, megóvására és kiállítására szolgáló hely, hanem élvezetes kulturális felfedezőutak kiindulópontja, kreativitásunk felfedezésének színtere, ahol újfajta élményekkel teli tanulási folyamat részesülhetünk” [7].

Irodalom

- [1] Az 1997. évi CXL. törvény a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről, preambulum és 38. §.
- [2] JUHÁSZ János: A magyarországi muzeális intézmények működési adataiból, 2000. Kulturális örökség Igazgatósága, Budapest, 2001. p. 25.
- [3] Uo., p. 20–21.
- [4] MAKAI Judit–VERES Gábor: A számítógépes múzeumi nyilvántartás aktuális kérdéseiről. = Múltunk jövője 2001. Múzeumi informatikai konferencia, Magyar Nemzeti Múzeum, 2001. október 29–30. Program és előadás-kivonatok, p. 6.
- [5] A múzeumi informatika helyzetéről. Lásd a szakfelügyelet weboldalán: <http://infosz.nhmus.hu>
- [6] SÜTHEŐ Péter–BOSZNAY Ádám: Tartalmi osztályozás számítógéppel. = Múltunk jövője, p. 9.
- [7] Education as a Tool for Museums. Final report on the Socrates Project MUSAEAM. Szerk. Jutta Thinesse-Demel. Budapest, 2001. p. 17–19.

Beérkezett: 2002. III. 22-én.